

Шымбайдың жоллары тастан да қатты,
Жиберген алмасы палдан да татлы,
Шекеси пөпекли, тумары қатты,
Елинде бармекен биің яр атлы. [2:313]

Халық қосықтарының ишінде хәзил-дәллек мазмұндағы қосықтар айрықша орынды ийелейді. Оларда халықтың турмыс жағдайындағы ұяқылар хәзил қатарлар менен сәулелендірілген. Биз Шымбай атамасын сол қосықтарда да ушыратыуымыз мүмкін:

Шымбай барса, Шымбай жолын таппаған,
Жолындағы шеңгеллерін шаппаған,
Өлім келсин Пердебайдың жанына,
Он сегіз жасар қыздың кеулін таппаған. [2:330]

Пашшайы жегдесін қыя жамылған,
Ала өгізді алдына салып айдаған,
Шымбайдың жолында геуишим қалған,
Көрсен билсен, геуишимнен хабар бер. [«Геуишим», 2:331]

Чимбайдағы РайОНО,
Сизге арнап келте ғана,
Жазып едим сәлем нама,
Мүмкін болса оқып жибер. [2:362]

Халық қосықтарында Шымбай аймағындағы басқа да орын атлары қолланылған. Олардың көпшілігі қарақалпақтардың белгилі бір руындағы халық жайласқан этнотопонимдер менен байланысты:

Аршан менен Кенегестің арасы,
Ат шаппаға қайым екен даласы,
Жорға минип шығар хәр бір баласы,
Рустем киби жигитлері Шымбайдың
Бир ели – Бақанлы, бир ели – Аршан,
Көрер тамашалар барсалар хәр жан,
Иззет, хүрмет пенен алады мийман,

Әдебиятлар

1. Әбдимуратов Қ. Неге усылай аталған? –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1965.
2. Қарақалпақ фольклоры. V том. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1980.
3. Қораев С. Ұзбекистон топонимлари. –Тошкент: «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi», 2005.
4. Шымбай районы Тазгара АПЖ мағлыұматы.
5. Шешенлик сөзлер. Әпсаналар. –Нөкис: «Билим», 2015.

Топонимларнинг пайдо бўлиши ва ўзгариши халқ тарихи билан узвий боғлиқ. Географик номлар узок даврлардан бери бор бўлиб, халқ ҳаётида юз берган воқиа ва ҳодисаларнинг номлари, географик объектларнинг табиий белгилари асосида вужудга келган. Ҳар бир давр топонимларнинг пайдо бўлишида ўзининг изини қолдирган. Мақолада Чимбой топонимлари халқ қўшиқлари мисолида ўрганилган. Мазмунан таъриф, маиший турмуш, хазил, муҳаббат қўшиқларида қўлланилган топонимларга таъриф берилган. Уларнинг тумандаги географик жойлашуви ўринлари кўрсатилган.

РЕЗЮМЕ

Появление топонимов и их изменения тесно связаны с историей народов. Географические названия появились на основе событий и явлений, появившихся в жизни народов как естественные знаки географических объектов. Каждая эпоха оставляет свои следы в появлении топонимов. В статье топонимы Чимбая изучены на примере народных песен. Дается определение топонимам, встречающихся по содержанию в любовной лирике, шуточных и жизненных стихотворениях. Указаны также места их географического расположения в районе.

РЕЗЮМЕ

The appearance of toponyms and their change are closely connected with the history of people. Geographical items appeared on the basis of events and phenomena which appeared in the nation's life as essential (natural) symbols of geographical objects. Every epoch leaves its footprint in the appearance of toponyms. In the article the toponyms of Chimbai were investigated on the examples of folk poems. The definitions of toponyms used in love poems, comic and vital poems are given. Their geographical location in the region is shown.

SUMMARY

ИНГЛИС ҲАМ ҚАРАҚАЛПАҚ ТИЛЛЕРИНДЕ РЕФЕРЕНСЛЕРДИ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛЛАҰ

Х.Дәулетмуратова – ассистент оқытушы
А.Мухаммадияров – студент

Әженияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: дискурс анализ, референс, тилшунослик, матн тилшунослиги, макон ва замон, долзарб масала, анафорик, катафорик, эгзофорик, эндофорик, тадқиқ қилиш.

Ключевые слова: анализ дискурса, референс, лингвистика текста, место и время, актуальная проблема, анафорик, катафорик, эгзофорик, эндофорик, исследовать.

Key words: discourse analysis, reference, linguistics, text linguistics, place and time, current problem, anaphoric, cataphoric, exophoric, endophoric, to explore.

Усы дәуирге шекем тил илиминде көп тараўлар изертленген, көлемли мийрас хәм мийнетлер жаратылған, бирак еле де изертлениўи керек болған объектлерди тиллер арасында салыстырмалы түрде үйрениў, өз гезегинде, хәр кандай тил илими ушын пайдалылықты арттырып барады.

Бүгинги күни жоқары оқыў орынларының инглис тили хәм әдебияты кәнигелигиниң екенинши басқыш талабалары ушын «дискурс анализ» пәнин оқытыў кең түрде жолға қойылып, ол тил аспектлерди модули сыпатында оқыў бағдарламада берилген болса, өз ишине еки пәнди, яғный

Сонындай мәс болар ели Шымбайдың.
[«Шымбай», 2:268-269]
Ат шаппағаным Тазгараның даласы,
Шашбаў жойтқан маңлайыңның қарасы,
Алып кеткен Бәйекениң баласы,
Шашбаўыңды соннан сора Дәрбийке.
[«Дәрбийке», 2:330]

Қосық қатарларында берилген Аршан, Кенегес этнотопонимлері райондағы Бахытлы АПЖ аймағындағы қарақалпақтардың усы руў халқы жайласқан орын атлары болса, ал Тазгара (АПЖ) хәзирги күнде усы ат пенен аталатуғын елатлы пункт.

Тазгара атамасының келип шығыўы хаққындағы пикирлерде Шыныбай (Шымбай)дың Дәўқара, Тазгара, Қуўаныш атлы уллары хәм Шоманай атлы қызы болған. Тазгара топоними усы баласының аты менен байланыслы [1:63; 5:75] десе, басқа мағлыұматларда сол аймақтағы Өтениң шоры деп аталған жердин бир бөлими куяштан қара болып кәлдин басындай жалтырап турғанлығы себепли (Тазқара→Тазгара) келип шыққан [4], –деп келтириледі. С.Қораев Жиззах районында Тазгара (Тасқара) деген орын бар екенлигин айтады [3:200].

Жуўмақлап айтканда, Шымбай топоними халық аўызекі дәретпелириниң ишінде халық қосықтарында белгилі дәрежеде қолланылған. Бул топоним дәрип («Шымбай»), муҳаббат қосықларында, хәзил-дәллек («Геуишим»), тарийхый («Жети үйге бир белдар») қосықларда өнимли ушырасатуғын болса, ал райондағы басқа (Тазгара, Аршан, Бақанлы, Кенегес) географиялық атамалар да халық қосықларынан орын алған. Оларды топлап изертлеў район топонимлерин системалы түрде таллаў жасаўға, мәнилерин түсиниўге әмелий жәрдем береді.

Әдебиятлар

1. Әбдимуратов Қ. Неге усылай аталған? –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1965.
2. Қарақалпақ фольклоры. V том. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1980.
3. Қораев С. Ұзбекистон топонимлари. –Тошкент: «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi», 2005.
4. Шымбай районы Тазгара АПЖ мағлыұматы.
5. Шешенлик сөзлер. Әпсаналар. –Нөкис: «Билим», 2015.

Аныклап айтқанда, бизлер тил илиминде референслерди текстерде анализлеу аркалы парьклаймыз. Инглис тил илиминде текст лингвистикасы хэм референслер бойынша Зеллиг Харрис (1952), Делл Химес (1964), Аустин (1962), Сearл (1969), Грайс (1975), Левинсон (1983), Лич (1983), Халлидай (1973), Колтхард хэм Сикклеър (1975), Ван Джик (1972), Де Беаугранде (1980) сыяклы бир қатар илимпазлар изертлеулер алып барған. Жәхән тилтаньу илиминде И.Я.Гальперин, К.Кожевникова, Йе.А.Реферовская, Г.Я.Солганик, В.Г.Ган, М.В.Ляпон, О.И.Москальская, А.А.Метслер, О.Л.Каменская хэм басқалардың изертлеу жумыслары бар [2:3]. Ал, қарақалпақ тил илиминде жаңа илим тарауы сыпатында қаралады.

Майкл Мак Картидің илимий мийнетинде (Discourse analysis for language teachers) грамматикалық байланыслар референс (reference), эллипсис (ellipsis) /субстантив (substitution) хэм дәнекер (conjunction) атамасындағы терминлер түрінде классификацияланады. Инглис тилинде референслер *he, she, it, him, they, this, that, these, those* хэм т.б. алмасықлар, *a, an, the* артикллері аркалы аңлатылады. Мысалы, *The schoolmaster was leaving the village and everybody seemed sorry* (Оқытушы ауылдан кетип баратыр хэм оннан хэмме қапа) [1:35].

Бунда *schoolmaster* бир ауылдың адамлары ушын қадир-дан болып қалған мектеп оқытушысы. Сонлықтан мысалда *schoolmaster, village* сөзлері өз ара байланыслы халда қолланылған, *everybody* аркалы сол жердегі адамлар аңлатылады, сонлықтан кимлер қапа екенлигин анық билемиз. *The* артикли *сол, ана, мына* сыяклы силтеу алмасықлары, *everybody* хэмме, *жәми, барше, гүллән* сыяклы жәмлеу алмасықлары хызметинде келген.

Инглис тилинде референслер екиге бөлинеди:

1. Эгзофорик(exophoric).
2. Эндофорик(endophoric).

Эндофорик өз гезегинде екиге бөлинеди:

1. Анафорик(anaphoric)
2. Катафорик(cataphoric).

Эгзофорик референс қарақалпақ тилиндегі улыўма қолланыўшы сөзлерге лексикалық хэм атқаратуғын хызметі жағынан бир-бирине жүдә уқсас келеди. Өйткени, инглиз тилиндегі эгзофорик референслер(*the Queen, the Pope, the Army, the car, the kids, the dog, the luggage, the city* etc.) хэм қарақалпақ тилинде(*адам, нан, китап, күн, түн, суў, таў, жер, қуаиш, жарық, қараңғы, ат, жылқы* хэм т.б) көпшиликке ортақ болған түсиниклер менен қолланылады. қарақалпақ тилинде референслердің хызметин атқаратуғын аспектлер бар, бирақ жаңа тараў болғанлықтан еле толық қарақалпақша илимий терминлерине ийе емес. Сол себепли биз оларды тиккелей инглис тилиндегі терминлер менен талладық.

If the motorbike was huge, it was nothing to the man sitting astride it [3:16].

Қараңғы түсийден-ақ түлки сайдан шықты [4:9].

Мысаллардағы *the motorbike* (мотоцикл), *the man* (адам), *қараңғы, түлки* сөзлері хэмме ушын бирдей ортақ түсиниклер саналады. Соның менен бирге референслер де, улыўма қолланыўшы сөзлер де ўақыт хэм меканға тиккелей байланыслы.

The government are to blame for unemployment (Хүкимет жумыссызлар ушын жуўапкер) [1:39].

Быттыр қыста әкем менен бирге станцияға барып едим, демигип өле жазладым. Паровозлар өкиреди, көмирдің жаман ийиси пысқып хэмме жакты басып кеткен [5:73].

Берилген мысаллардағы *the government* (хүкимет), *паровозлар* сөзин эгзофорик референске мысал етип келтиремиз. “Government” сөзи хәзирги ўақытта күнделikli турмыста жийи ушырасатуғын түсиник, ал “паровоз” ертеде халық тилинде қалған сөз, лекин не екенлиги хәзирде де түсиникли. Сол тийкарда референслерди “ўақыт хэм мекан” өлшемлері менен тийкарлаймыз.

Олардың “...улыўма қолланыўшылық қәсийети сонда, бириншиден, олар ең тийкарғы түсиниклердің атамалары ретинде қарақалпақ тилинің сөзлик составында белгили орнына ийе, екншиден, турмыста жийи қолланылады, үшіншиден, қарақалпақ тилинде сөйлеуши хәр бир адамның жеке лексикасының тийкарын курайды, төртиншиден, барлық кәсип ийселері ушын бирдей түсиниклиликке ийе, бесиншиден, тил стильлеринің қайсысында болса да тийкарғы лексикалық байлықты курайды хэм т.б.” [6:251].

М.Курбанова хэм М.Юлдашевалардың «Матн тилишунослиги» илимий мийнетинде көркем текстти анализ қылуў форма хэм мазмун бирлиги, мекан хэм ўақыт бирлиги, көркем текст тилинің улыўма халық тили хэм әдебий тилге мүнәсибетин анықлау, көркем тексте поэтикалық актуалласқан тил курааларын анықлау хэм интертекстуаллық механизмлеринің тилик (лисоний) хэм семантикалық қәсийетлерин анықлау деп бес түрге бөлінген.

Бурынғы өткен заманда бир қақпаншы киши болыпты. Аты Абдулла қақпаншы деген екен. Буның қылатуғын басқа өнери жоқ, тек қақпан салып, қақпанға түскен қоянларды аўкат етип күнин кеширеди екен [7:50].

They left the Hall quickly, wanting to unwrap the broomstick in private before their first lesson [3:122].

Бунда “бурынғы өткен заманда” деп ўақытты анықлау, “lesson” аркалы ўақыяның мектепте жүз берип атырғанығын аңлатыу қыйын емес. Берилген мысаллардан бул бес түрден екнши “мекан хэм ўақыт”ты бир оқып көриўден аңлаймыз. Буларды келтириўимизден себеп текст анализинде олар референслер менен қатар әхмийетлиликке ийе.

Сөйлеу тили – бул халықтың күнделikli турмыста бир-бири менен туўрыдан-туўры қатнас жасауының актив формасы. Оның тийкарын жоқарыда айтып өтилгениндей-ақ, тилдеги улыўма қолланыўшы сөзлер курайды [6:252].

1. Бизің абысын гәптің посгеллесин айтады, соники мәз,-деди қасындағы хаял (К.Султанов“Ақдары”).

2. Қапылғыр, келиншек болмай атырып, шашыма қосылажақ па дегендей қолы менен орнына әкелип қойды(Т.Қайыпбергенов “Қарақалпақ қызы”) [6:253].

Бунда “посгеллесин”, “қапылғыр” деген сөзлер мәни айырыўшылық пенен айрықша көзге тасланады хэм бул халық сөйлеу тилиндегі сөзлер саналады.

Халықтың ауызеки сөйлеу тили жүдә бай. Олар жазыушы, шайырлардың дөретпелеринде көп ушырасады хэм соның менен лексикамызды да байытуға хызмет қылады. Демек, көркем шығармаларда әдебий тил лексикасы менен қатар сөйлеу тили де араласып қолланылады. Сол тийкарда “посгеллесин”, “қапылғыр” сыяклы сөзлердің қатнасы текст анализинде әхмийетли аспектлердің бири болады. Инглис тилинде катафорик хэм анафорик референслер тийкарынан алмасықлар аркалы көринеди. Анафорик референс Мак Картидің пикирине көре, япон тилинде *he* (ол;ер адам), *she* (ол; хаял), испан тилинде *his* (оның) пенен *your*(сениң) көп жағдайларда бир-бири менен алжастырылады [1:36].

Инглис тили дискурсларындағы текст анализинде анафорик ушын дәслепки рет Халлидей хэм Хасан төрепинен мысаллар бериледи.

It rained day and night for two weeks. The abasement flooded and everthing was under water. *It* spoilt all our calculations [1:36].

Бул мысалда тийкарғы дыққат берилген “It” алмасығына қаратылады хэм ол пүтин гәпти көрсетип келгени менен анафорик референс хызметинде деп бериледи. Катафорик референслерде анафорик ушын мысалдағыдай оқыўшының дыққатын өзине тартып келиуі мүмкин.

The trip would hardly have been note worthy, except for the man who made it... [1:42].

Бунда оқыўшының тийкарғы итибарын “the” артикли аркалы “trip”, “man” сөзлерине қаратады хэм ўақыяның даўамы тиккелей соларға байланыслы екенін көрсетеди. Олар, әсиресе, жаңа гүрринлерде хэм әдебиятларда тексттиң басланғыш гәплеринде көринеди [1:42].

Өз үйинің босағасын атлаудан-ақ, мине усындай хәсиретли хабарлар Едигени күтип алды. Сол ўақыттың өзінде-ақ, ол қаралай өшип, тастай болып қатып қалды [4:72].

“Мине усындай” сөзи аркалы хабарларға, “сол” аркалы пүтин гәпке силтеу берилгени ушын катафорик референс деп келтиремиз, ал биринши гәпте “Едиге” кейингисинде “ол” алмасығы аркалы сүўретленгени ушын анафорик референс деп аламыз. «Мине усындай», «сол» сөзлерин лексикалық жактан инглис тилиндегі “the” артикли менен қатар қойыуға болады. Сондай-ақ, катафорик хэм анафорик референслер қарақалпақ тилинің синтаксис бөлиминде үйренилетуғын айырымланған ағзаларға мәнилик жактан жүдә уқсас келеди. Мысалы: Биз, *жаслар*, елтимиздің хакыйқый ўатан сүйиўшиси екенимизди барлық исте көрсетиўимиз керек (газетадан) [8].

Бунда жаслар сөзи “биз” алмасығына карата қолланылып еде анықластырып келеди хэм айырымланған ағза хызметинде келген. Бирақ айырымланған ағзалар тек ғана алмасықларды айырымлап келмейди. Мысалы:

Хәзирше хеш нәрсеге алаңсыз, аяғына ораў болғандай бала жоқ – жас ўақытлары еди [4:67].

“Алаңсыз”, “аяғына ораў болғандай бала жоқ” сөзлери ўақытқа карата шеберлик пенен қолланылады хэм буның менен автор ўақыт түсинигин қахарман негизинде кең көлемде сүүретлейди. Ал мына мысалда: Тап сол ўақыт жырқ етип баба келип қалды. Шал пал хәррелеринин қутылары тәрепке кеткен еди...

Көпте көрген кисилер Мөминди – Мөмин шаққан деп атайтуғын еди. Бул этирапта оны хэмме таныр еди, ол да хэммени билер еди [9:12].

Ғарры Мөмин шаққаннның мийманларға желип-жуўырып хызмет қылыўы хеш кимди таңдандырмас, соның ушын да өз аты...[9:13].

Бул жерде Мөминди айтыў ушын автор алдыңғы ғәлплерде баба, шал сөзлерин қолланады. Демек, буны биз катафорик референс сыпатында қолланамыз. Ал, қахарман “Мөмин” деп анықластырылғаннан кейин “Мөмин шаққан” деп аталады, яғный айқындауыш сөз “шаққан” менен еле де анықлылық береді хэм анафорик референс сыпатында анализленеди.

Демек, анафорик хэм катафорик референслерди анализ қылғанда, алмасықлар хэм айырымланған ағзалар, әсиресе, айқындауышлар үлкен әхмийетке ийе. Егер текст баслануында субъект ямаса объекттиң анық атамасы берилсе, кейин ала олар алмасықлар менен көрсетилсе хэм бул анық болуы ушын гәп ямаса текст алдына, яғный дәслепки бөлегинде көрсетилген болса - анафорик референс, егер текст баслануында субъект ямаса объект атамасы берилмей алмасықлар ямаса басқа атамалар менен берилсе хэм ол гәптиң кейинги бөлимлеринде келитирилсе - катафорик референс деп түсинемиз.

Дискурс анализ яғный текст анализи қарақалпақ тил илимине жаңа тараў сыпатында енди келип қосылды. Хәзирги ўақытта қарақалпақ тили хэм әдебияты қәнигелигиниң IV курс оқыў бағдарламасында пән сыпатында өтилмекте. Жуўмақлап айтқанда, еле бул тараўда ислейтуғын ислер, изертлеўлер жүдә көп. Солай екен, дискурс анализ сабағында үйренип атырған қызықлы хэм әхмийетли билимлерди еле де тереңирек ийелеў тил билимининде «текст лингвистикасы»ның раўажланыўына унамлы тәсир көрсетеди. Ана тилимизди аз ғана болса да үйрениў хэм изертлеў оның референс сыяқлы тил кубылысларын тереңирек түсиниўимизге жақыннан жәрдем береді. Бициң англис тилиндеги референслерди ана тилимизге салыстырмалы таллаў жумысымыз «дискурс анализ»диң басқа да элементлерин изертлеўге бағдар көрсетип береді деп ойлаймыз.

Әдебиятлар

1. Michael McCarthy. Discourse analysis for language teachers. –United Kingdom: Cambridge University press. 2009. 214-p.
2. Qurbonova M, Yo’ldashev M. Matn tilshunosligi. – Toshkent: Universitet. 2014.
3. Rowling J.K. Harry Potter and the Philosopher’s stone. –London: Bloomsbury. 1997.
4. Айтматов Ш. Боранлы бәндирги. –Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1993. 368-б.
5. Шолохов М. Тыныш Дон. –Нөкис: “Қарақалпақстан” 1988. 572-б.
6. Бердимуратов Е., Дәўлетов А. Хәзирги қарақалпақ тили. –Нөкис: “Қарақалпақстан”. 1979.
7. Қарақалпақ фольклоры. 2-том. –Нөкис: “Қарақалпақстан”. 1977.
8. Дәўлетов М., Дәўенов Е. Қарақалпақ тили. 8-класс ушын сабақлық. –Нөкис: “Билим”, 2010, 128-б.
9. Айтматов Ч. Оқ кема: киссалар /Асил Рашидов. -Тошкент: Янги аср авлоди, 2017. 432-б.

РЕЗЮМЕ

Мақолада англиз ва қарақалпақ тилларидаги референслар ва уларнинг ўхшаш ва фарқли томонлари киёсий ўрганилган. Референс “Дискурс тахлил” фанидаги матнларда қўлланилади. Мақола муалифлари ҳар икки тилдаги референсларнинг ўхшаш ва фарқли жиҳатларини кўрсатиб берган.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящается сопоставительному изучению референса в английском и каракалпакском языках. Референсы применяются в текстах по предмету «Анализ дискурса». Авторы статьи пытаются показать сходства и отличительные особенности референсов в английском и каракалпакском языках.

SUMMARY

The article deals with the comparative analysis of references in English and Karakalpak languages. References are used in texts in the subject «Discourse analysis»: The authors of the article try to show the similar and different features of references in English and Karakalpak.

«MAN» - «АДАМ» КОНЦЕПТОСФЕРАСИ БИРЛИКЛАРИНИНГ ЛИНГВОМАДАНИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

Г.К.Кдырбаева – филология фанлари доктори (PhD)

М.Султанова - талаба

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: концепт, концептосфера, изоҳли анализ, оламнинг лисоний манзараси.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, дефиниционный анализ, языковая картина мира.

Key words: concept, concept sphere, definitional analysis, language view of the world.

Жаҳонда турлича лингвомаданиятлар доирасида ахборотнинг инъикос этилиш шакллари ва лисоний воситаларини аниқлашга катта аҳамият берилмоқта. Инсон омили ҳозирги пайтда оламни билишда, англашда ҳал қилувчи аҳамият касб этмоқта. Шу сабабли антропоцентрик ёндашув бугунги кун тадқиқотларининг, шу жумладан, тилшуносликнинг хэм энг муҳим йўналишларидан бири хисобланади.

Лингвомаданиятшуносликни бугунги кунда тилшуносликнинг жадал ривожланаётган, тилда ўз ифодасини топаётган ва барқарорлашаётган ҳалқлар маданиятини кишилар ўртасидаги муносабатларнинг муайян бир шакли сифатида тадқиқ қилишни янги йўналиш сифатида талқин қилиш мумкин. Когнитив тилшунослик лисоний тафаккур фаолияти ва миллий менталитетни муайян шахсга, ижтимоий ёки этник гуруҳларга хос бўлган ҳамда онгдаги когнитив стереотиплар мажмуасига тегишли бўлган, борлиқни идрок қилиш ва тушунишнинг ўзига хос воситаси деб қарайди [1:51].

«Одам» концептосферасининг лисоний ядроси таҳлили кўрсатишича, англиз ва қарақалпақ тилларида «man»-«адам» концептосферасининг *яқин киши* сифатида идрок

қилинишида умумийлик мавжуд, концептосфера персонификациялашган ҳолда яқин қариндош сифатида *ana/mother, aga/father, shaqarq/family, agayin tuwysqan/relatives* вербализаторлари орқали ифодаланади. Бунда «man» концептосфераси асосан I (*мен*) маъносини ифодалайди, яъни «man» (*одам*) бу энг яқин киши, яъни ўзидир. Бундай тушунчалар мазмунининг ўзига хослиги шундаки, уларда алоҳида шахс сифатида одамнинг образи ифодаланади. Қарақалпақлар дунёқараши ва турмушида «адам» халқнинг ролига, этносининг, наслнинг яхлитлиги ва яшовчанлигига алоҳида аҳамият берилади, шу сабабли *адам*, биринчи навбатда, тирик мавжудот, одамлар жамоасининг аъзоси сифатида идрок қилинади.

Концептосферанинг концептуал таҳлилин амалга оширганда концептосфера номлари вербализаторлар сифатида киёсий, тавсифий ва этимологик сатҳларда таҳлил қилинади.

«Адам» концептосферасининг вербализатори қарақалпақ тилининг изоҳли луғатидаги тавсифи жуда қисқа берилганини таъкидлаш жоиз. Бу бирлик фақат «ақлли мавжудот», «халқ», «инсоният» семалари билан изоҳланган. Англиз тили изоҳли луғатларида эса *man*